

Buitenlands cultuurbeleid

In het vorige *Boekmancahier* (27, jrg. 8, 1996, maart) zijn twee reacties opgenomen op de recente discussie over het buitenlands cultuurbeleid, die in een kleine stroomversnelling is geraakt door het zesde Boekmandebbat (9 oktober 1995). Toen debatteerden de drie fractievoorzitters van 'paars' over de wenselijkheid van een geïntegreerd cultuurbeleid, met een leidend beginsel en een eindverantwoordelijke: de minister van Buitenlandse Zaken. In dit nummer vier reacties: Jos Wilbrink die het bestaande beleid graag uitbreidt met maatregelen die de huidige eenzijdige nadruk op bestaande netwerken en topkunst opheffen, Rob Boonzajer Flaes die alle beleid gekunsteld vindt en hoopt op meer anarchie, Jan Pronk die pleit voor een geïntegreerd cultuurbeleid en Johan Heilbron die zich daar heftig tegen verzet.

Beleid voor binnen en buiten, voor de top en de teen

Jos Wilbrink In het recente debat over buitenlands cultuurbeleid lag volgens Wilbrink het accent eenzijdig op de presentatie van buitenlandse kunst en kunstenaars in Nederland. Hij pleit voor een gecoördineerd beleid om activiteiten van Nederlandse kunstenaars in het buitenland mogelijk te maken met meer deelnemers dan alleen topkunstenaars en topinstellingen.

Accentverschuivingen

Internationaal cultuurbeleid kent grofweg gesproken vier aspecten: een politiek en representatief aspect aan 'staatszijde', een cultuurinhoudelijk en een sociaal-economisch aspect aan de 'kunstenkant'. In het verleden kwam het beleid veelal tot stand vanuit de politiek-economische invalshoek - de cultuur als haarlemmerolie voor diplomatieke betrekkingen en handelsdoeleinden. Aan de kunstenkant werd, binnen de landsgrenzen, het cultuurbeleid tot in het midden van de jaren tachtig mede gekleurd door een sociale component: de Beeldende-Kunstenaarsregeling (BKR). Met de afbouw van de BKR ontwikkelde de rijksoverheid een stelsel van individuele subsidies, beroepskostenvergoedingen en basisstipendia waarmee zij haar verantwoordelijkheid toespitste op de produktiekant. De provincies en gemeenten richtten zich voortaan op de spreiding en

afname van kunstproducten. Kwaliteit en professionaliteit werden de nieuwe kernbegrippen van beleid. Als exponent van zogenaamd flankerend overheidsbeleid werd 'marktverruiming' een gevleugeld begrip.

Het beleid om het Nederlandse cultuurgoed over de landsgrenzen te brengen - vooral gericht op kunstenaars en galeries - met als doel daarmee de inkomenspositie van de kunstenaars te verbeteren, heeft een bijna geruisloze accentverschuiving ondergaan. Van 'marktverruiming' en 'inkomensvorming' (onder Brinkman en d'Ancona) naar 'kwaliteitsverbetering' en 'versterking van het beeldmerk Nederland' (onder Nuis). Met enige fantasie is in het kwaliteitsstreven de wens om de economische positie van de kunstenaars te verbeteren, nog wel herkenbaar, maar het beeldmerk-motief past veel meer in het model van Brinkman. Met de intrede van de 'platformgedachte' onder Nuis is de sociaal-economische

factor (voorlopig) naar de achtergrond verdwenen. De slogan 'Nederland als internationale vrijhaven voor de cultuur' benadrukt vooral de politieke en culturele betekenis van internationaal cultuurbeleid. Breed gedragen door zowel twee fractievoorzitters van de drie regeringspartijen (Wolffensperger en Wallage), als door de staatssecretarissen van Cultuur en Buitenlandse Zaken, gaat het daarbij vooral om de versterking van het beeldmerk Nederland. Het historisch gegroeide gastheerschap speelt daarbij een voorname rol. Een ontwikkeling die door het kunstenveld zeker wordt gewaardeerd, maar tegelijkertijd het gevaar in zich draagt van eenrichtingverkeer. Het is namelijk niet alleen van belang buitenlandse kunst en kunstenaars in Nederland te presenteren, ook de presentatie van ons eigen cultuurgood buiten de landsgrenzen verdient de aandacht.

In de opvattingen van Wolffensperger, Bolkestein en Wallage, maar ook in die van Nuis en Patijn wordt 'confrontatie', al dan niet op de podia van bekende instituten en tijdens belangrijke manifestaties, als cruciaal element van internationaal cultuurbeleid genoemd. Het concept van Nederland als ontmoetingsplek zal als bindend en richtinggevend element werkzaam zijn voor de samenwerking tussen departementen, fondsen en instellingen. Toch legt het voorgestane beleid met zijn 'statelijke internationale activiteiten', of ze nu binnen of buiten ons land plaatsvinden, eenzijdig de nadruk op een deel van de bestaande netwerken. Binnen die netwerken geschiedt de selectie van deelnemers aan genoemde, veelal grootschalige, manifestaties als 'biënnales' en 'triënnales' op basis van hoge kwaliteitscriteria. Het gaat vaak om kunstenaars met een (enigszins) gevestigde naam. Internationale contacten bestaan echter op vele niveaus, op tal van plaatsen en in evenveel gradaties. Kunstenaarsinitiatieven, musea, wetenschappelijke instituten, fondsen, individuele kunstenaars, de kunstkritiek, de

media, onderwijsinstellingen, werkplaatsaccommodaties en vakbonden, maar ook de culturele raden en beleidsambtenaren van de lagere overheden, hebben ermee te maken, elk op hun eigen wijze en niet altijd gesteund door een continu functionerend internationaal netwerk.

Bestaand beleid

Het rijk is financier van enkele fondsen die beeldende kunstenaars in staat stellen om zich in het buitenland te manifesteren:

1. De Mondriaan-Stichting richt haar buitenlandse activiteiten vooral op presentatie van kunst en vormgeving, niet op atelieraccommodaties. Er werden in 1994 vier manifestaties van 'statelijk cultureel belang' ondersteund. In totaal zagen ruim zestig beeldende kunstenaars hun aanvraag gehonoreerd en twintig galeries konden via het fonds deelnemen aan zeven internationale kunstbeurzen. De beide *lofts* in New York boden in dat jaar aan vijftien kunstgeïnteresseerden tijdelijk onderdak om van daaruit zakelijke werkzaamheden te ontplooiën.
2. Het Fonds voor de Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst beheert de bekende atelieraccommodaties P.S.1 in New York, het Künstlerhaus Bethanien in Berlijn en sinds kort het Atelier Holshaus van het Institut Néerlandais in de Cité Internationale des Arts in Parijs. In totaal omvatten deze voorzieningen drie ateliers waarvan kunstenaars maximaal een jaar gebruik kunnen maken. Daarnaast verstrekt het Fonds reisbeurzen, in 1995 waren dat er negen.
3. Het ministerie van Buitenlandse Zaken beheert ook nog een bescheiden budget dat incidenteel wordt ingezet voor activiteiten in landen waarmee nog geen georganiseerde samenwerkingsverbanden bestaan, maar die vanuit politiek oogpunt een hoge prioriteit voor samenwerking genieten.

4. Daarnaast ontplooiën nog enkele particuliere fondsen internationale activiteiten. Het rijk is zijdelings betrokken bij het Europese Pépinières-programma, een uitwisselingsprogramma van werkplaatsen via de Stichting Europese Werkplaatsen voor kunstenaars uit verschillende disciplines waaronder beeldende kunst. Ook daar is de capaciteit gering terwijl uit het grote aantal aanvragen blijkt dat de behoefte aan buitenlandse accommodaties groot is. In het Pépinières-programma gaat het vooral om jonge kunstenaars; dat geldt ook voor de faciliteiten die er bestaan bij onder andere de Jan van Eyckacademie en de Rijksacademie.

Als we het totale beroepsveld van beeldende kunstenaars overzien, rechtvaardigt een vergelijking van de cijfers de stelling dat de behoefte aan internationale contacten zo'n grote vlucht heeft genomen dat de bestaande instituten slechts aan een fractie van de vraag kunnen voldoen. Een verenigd Europa en de tendens tot internationalisering vraagt dus om uitbreiding van het overheidsbeleid op dit punt.

Alvast informatiecentrum opgericht

Internationaal cultuurbeleid zou zich niet alleen moeten richten op een deel van het complexe geheel van de culturele infrastructuur of op enkele instellingen. Integendeel, het zou alle netwerken van individuele en institutionele contacten binnen die structuur moeten omvatten. In afwachting van een verruiming van het bestaande overheidsbeleid is in het veld zelf het initiatief genomen tot oprichting van een onafhankelijk informatiecentrum, voorlopig gericht op in Nederland woonachtige en werkzame beeldende kunstenaars, maar ook op de beeldende sector betrokken kunstenaarsinitiatieven, kunstinstellingen en overheden. Het informatiecentrum is te zien als voorbeeld van

hoe het beleid zou kunnen worden uitgebreid, zodat in het buitenland permanent gevarieerde activiteiten van Nederlandse kunstenaars kunnen plaatsvinden.

De Vereniging van Kunstenaarsinitiatieven met 250 leden, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, politieke en ambtelijke vertegenwoordigers van vijftiengrote gemeenten, De Rotterdamse Kunststichting, het Fonds Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst, de Stichting Europese Werkplaatsen en de Europese Culturele Stichting hebben de inhoud van het beleidsplan onderschreven. Het centrum i.o. heeft ook bijval van lagere overheden die in de activiteiten van het informatiecentrum hun mogelijkheden zien groeien voor een eigen internationaal cultuurbeleid. Door een structureel tekort aan tijd en menskracht en het ontbreken van kennis van het kunstbedrijf blijven de internationale activiteiten vaak beperkt tot incidenten, al dan niet in het kader van een 'Euregio'- of 'Jumelage-verband'.

De plannen van het informatiecentrum zijn veelomvattend. Behalve informatieverstrekking over *artists in residence*-voorzieningen, adviseert het centrum onder andere over internationale beleidsontwikkelingen en over deelname aan tentoonstellingen, manifestaties en workshops. Ook bemiddelt het in het leggen van contacten met kunstenaars en kunstenaarsinitiatieven en begeleidt het aanvragers in het vervolgotraject van hun buitenlandse activiteiten. Daarnaast beoogt het continuïteit in contacten te verzorgen en te informeren over subsidiemogelijkheden, Europese fondsen en transport- en verzekeringszaken. Met bediening 'op maat' wil het de toegankelijkheid tot de buitenlandse culturele infrastructuur voor kunstenaars vergroten. Tegelijkertijd fungeert het als centraal aanspreekpunt voor kunstenaars, instellingen en overheden uit het buitenland.

Jos Wilbrink

was in 1996 adjunct-directeur beeldende kunst van de Tilburgse Kunststichting. Daarnaast was hij als adviseur verbonden aan onder andere het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst in Amsterdam en de Hogeschool voor de Kunsten Arnhem.

De actieradius van het informatiecentrum heeft tevens als voordeel dat de contacten niet beperkt blijven tot de geografische aandachtsgebieden zoals die van regeringswege worden voorgesteld. Het voornemen van de staatssecretaris om de samenwerking met Oosteuropese landen, de Russische Federatie of bijvoorbeeld de voormalige Nederlandse koloniën te versterken is voor een deel een politiek voornemen, terwijl het aanhalen van de culturele uitwisseling met bijvoorbeeld Vlaanderen veeleer stoelt op reeds bestaande contacten en motieven van cultureel-inhoudelijke aard. Internationaal cultuurbeleid krijgt meer kansen als het mede tot stand komt op basis van wat er in stad en regio gaande is. Een abstract beeld van Nederland als gevolg van een 'statelijke vertegenwoordiging' krijgt dan een concreet evenbeeld.

De betekenis van een internationaal cultuurbeleid in de breedte ligt vooral in de directe concretisering van zijn uitgangspunten. Meerwaarde zal ook voortvloeien uit samenwerking tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De impact van internationaal cultuurbeleid neemt immers toe met de inzet van het diplomatieke en economische instrumentarium van Buitenlandse Zaken en de kamers van koophandel. Dat laat onverlet dat de aansturing van beleid uit de breedte, van de cultuurparticipanten zelf dient te komen en niet via een 'koepel-organisatie' zoals door de commissie-Gevers is voorgesteld, maar sectoraal en in directe samenspraak met een ministerie van Cultuur. Een breed opgezet en stimulerend internationaal cultuurbeleid onder leiding van een bewindsman met een vaste plaats in de *ministerraad*, dat zou het 'beeldmerk Nederland' pas echt goed doen.

Bibliografische gegevens

Wilbrink, J. (1996) 'Beleid voor binnen en buiten, voor de top en de teen'. In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 28, 190-193.

Goudzoeken in de modder

Rob Boonzajer Flaes Juist door het gebrek aan internationaal cultuurbeleid kan er in Nederland af en toe iets moois ontstaan. Als de cultuurmakelaars risico's maar niet uit de weg gaan en de overheid niet alles vastlegt in plannen en procedures. Dan weet Boonzajer Flaes wel een manier om in één klap Nederland aan een voortreffelijk, eersteklas, internationaal beeldmerk te helpen.

Laat ik met de deur in huis vallen, recht voor zijn raap en zonder mitsen en maren. *Smack dab in the middle*: Nederland is een te aardig en te fatsoenlijk land om een gecoördineerd internationaal kunstbeleid op te kunnen zetten. Aan kunstenaars van formaat ontbreekt het ons niet - wat we missen zijn cultuurpauzen en kunstkeizers die zich willen onttrekken aan het vaderlandse proces van inscharring rond de dorpspomp.

Althans, dat soort mensen is er wel, maar stort zich liever op discussies dan op zaken waarmee je internationaal gezien een deuk in een pakje boter slaat. Culturele zeehondjes komen in ons land uitstekend terecht, maar de culturele evenknie van Willem Barentsz wordt onherroepelijk ondergeklederd door beleidsnota's, draagvlakdiscussies en interdepartementale clusterverbanden. Figuren van formaat die met één machtige handbeweging de kunstenaars laten sidderen en

later tot culturele redder van het vaderland worden uitgeroepen: we hebben ze hier niet.

'Te aardig en te fatsoenlijk.'

'Acteurs zijn vee,' aldus een gehate maar succesvolle Amerikaanse filmticoon uit de jaren dertig. Zo'n uitspraak is in Nederland ondenkbaar. Zowel de acteurs als de boeren zouden ertegen in opstand komen, om van de actiegroep Lekker Dier nog maar te zwijgen. Misschien moet ik ook dit beeld enigszins nuanceren. Dit soort opvattingen tref je ook in Nederland wel aan, maar ze duiden hier niet op macht maar op het gebrek daaraan. Het is iets voor journalisten met een maagkwaal of voor miskende *upstarts*.

Ik heb niet het minste bezwaar tegen deze situatie. Maar de kans dat de Nederlandse overheid onder die omstandigheden een ferm en inzichtelijk internationaal kunstbeleid kan opzetten, kan niet genoeg worden onderschat.

En de vraag is: is dat nou zo erg?

Nee, dat vind ik helemaal niet. Ik ben het dan ook oneens met de litanie van klachten over het ontbreken van dat beleid. Sterker nog: wij kunnen de opeenvolgende Nederlandse regeringen innig dankbaar zijn dat ze daarin nooit zijn geslaagd.

'Een verhoogde vesting.'

Nederland is een van de landen waar in grote trekken van staatswege wordt voorgeschreven wat kunst is en wat niet. Dit geldt niet de uitingsvormen - op dat terrein hullen de boven ons gestelde overheden zich traditiegetrouw in stilzwijgen. Ik kan me in ons land geen ministers voorstellen die uit protest bij een première weglopen. Dan sturen ze een ambtenaar die professioneel zijn avond uitzit. En als onze kroonprins al een opvatting heeft over architectuur - wat ik overigens niet als voorwaarde zie voor zijn beroepsuitoefening - dan zie ik hem nog niet openlijk de vertrutting van de Nederlandse gebouwde omgeving bekritisieren.

Staatsinterventie heeft geen betrekking op een inhoudelijk kwaliteitsoordeel, maar op structurering van het kunstenveld. Wat de overheid al dan niet wil subsidiëren, wat dus van staatswege erkende kunst is en wat niet, is al sinds jaar en dag een onwrikbaar bastion. Een symfonieorkestje eraf, een toneelgroepje erbij - in grote lijnen maakt het niet uit, want het systeem blijft bestaan. Een opera is kunst en een musical niet, wij hebben blijkbaar een groot aantal symfonieorkesten nodig, maar dat geldt niet voor poporkesten. Bach is kunst en de Beatles niet.

Dit officiële, elkaar onderling legitimerende systeem van kunsten is een vrijwel onwrikbare vestingwal van terpen. Op elk van die terpen zitten belangenorganisaties, beoordelingscommissies, gemeentelijke en

provinciale bruggehoofden en uitkijkposten, vakafdelingen van ministeries, educatieve diensten, steunpunten, scholen, koepels, commissies van de Raad voor Cultuur, onafhankelijke adviesbureaus en journalisten (excuses aan de terpbewoners die ik over het hoofd zie). Voor een buitenstaander is die structuur niet te begrijpen en voor insiders valt die niet te veranderen.

Tussen de terpen door loopt een gestage stroom van niet erkende of nog niet erkende kunst, slecht of goed - maar in ieder geval anders.

Stel, je wilt de terpen in beweging krijgen, door ergens een flink stuk af te graven of nieuw bij te bouwen, of door de hele terpenstructuur te vervangen door een dijk. Dat is een operatie die de Deltawerken doet verbleken tot waterpret van een paar baldadige ingenieurs. Laat ik eerlijk zijn. Als ik in een positie was om het te doen zou ik ook voor de consequenties terugdeinzen.

'Ineens heb ik zin in straatmuziek.'

Er is internationaal non-beleid - akkoord. De kunsten vormen een bastion van terpen - akkoord. Maar een positief gevolg van dit non-beleid is wel geweest dat allerlei buitengewoon aardige internationale initiatieven zich relatief ongestoord hebben kunnen ontwikkelen. Logisch, zou je denken: iedereen is baas op eigen terp. En wil er eens iemand met zijn bootje naar het buitenland roeien dan kan dat zonder al te veel problemen. Ook het aanmeren van een buitenlands vlot is natuurlijk geen probleem.

Maar er is meer aan de hand. Als ik morgen een leuk plan bedenken om zeven straatorkesten uit de hele wereld naar Nederland te halen, dan kan ik meteen beginnen aan de zoektocht naar financiële en inhoudelijke bruggehoofden. En als ik genoeg mijn best doe dan krijg ik het nog voor elkaar ook. Want er is altijd wel een instelling te vinden die er brood in ziet, die

netwerken gebruikt en expertise ter beschikking stelt, en soms zelfs een beetje geld. En dan prijs ik me gelukkig dat ik niet val onder het regime van een internationaal gecoördineerd kunstbeleid dat mijn plan nooit had kunnen voorzien, of op zijn best had omgebogen in de richting van doelstellingen die met wat ik wil bereiken niets te maken hebben. Stel je even voor - een internationaal cultuurbeleid in overleg met Buitenlandse Zaken. Ik heb heel wat Nederlandse ambassades bezocht en over het algemeen met veel plezier, maar wat ik daar aan Nederlandse cultuur heb mogen aantreffen reikte nimmer verder dan een portret van onze koningin, een glas jenever op haar verjaardag en een lintje in het knoopsgat van de ambassadeur.

‘Ik geef eens een voorbeeld.’

Nederland heeft zich de afgelopen vijftien jaar kunnen ontwikkelen tot toonaangevend centrum voor wereldmuziek. Je kunt niet meer bijhouden wat er op dat terrein wordt aangeboden aan festivals, conferenties en concerten. Een enorm verschil met de situatie van vijftien jaar terug - maar internationaal kunstbeleid is er niet aan te pas gekomen. En geen mens heeft dat als een gemis ervaren.

Geld was er nauwelijks te vinden - er was geen speerpunt op dat terrein, het viel onder geen enkele terp en dat doet het nog steeds niet. Wereldmuziek ligt (en lag) in de modderstroom tussen de erkende kunstterpen, waar het leven niet eenvoudig is, maar waar het heerlijk ruikt naar zware shag en goedkope jenever. Daar weet je waar je mee bezig bent, en waarom. Het is een *frontier area*.

Het geld is er nog steeds niet en dat is natuurlijk vreselijk jammer, maar dit heeft de bloei van deze tak van cultuur niet gefnuikt. Het klinkt paradoxaal, maar het gebrek aan een gecoördineerd internationaal beleid en de logheid van de kunstterpen maken het voor een

handige cultuurmakelaar juist mogelijk nieuwe terreinen te ontginnen. En wanneer de eerste generatie cultuurmakelaars op haar lauweren gaat rusten, wordt het hele handeltje overgenomen door de gevestigde orde. Voor zaken die tien jaar geleden nog tot de experimentele marge behoorden kun je nu ook terecht in gewone, chique theaters. Dit vind ik een buitengewoon verheugende ontwikkeling - *multi culti* muziek in een gewone mensenzaal waar de wethouder en zijn vrouw vooraan zitten, omdat je daar nu eenmaal niet kan ontbreken.

Zo zijn er op dit moment waarschijnlijk twintig, tweehonderd of misschien wel tweeduizend ontevreden aanstormende cultuurmakelaars koortsachtig bezig van Nederland een land te maken waar het qua fotografie, dans, boekdrukkunst of digitale media allemaal gaat gebeuren. Dat betekent zoeken, rommelen, coalities sluiten, liefdes voor één nacht - ik ken de terreinen niet, maar dat het proces zo functioneert weet ik maar al te goed. Over tien jaar is Nederland wellicht op een van die terreinen zo toonaangevend als nu in de wereldmuziek. Geen mens ter wereld had dat kunnen voorspellen, laat staan coördineren.

‘Er is non-beleid, maar dat heeft ook zijn goede kanten.’

Stel dat we dit proces nu eens gaan omkaderen met een stelsel van internationale culturele betrekkingen. Dan gaan we eerst onder leiding van Jan-Karel Gevers nog eens de vraag behandelen of we daarvoor nu een instituut dan wel een vereniging nodig hebben. Dat wordt nog een heel rondje beleidsdagen, overlegplatforms, interdepartementaal clusteren en stuurgroepcoördinatorenoverleg. Daar komen we dan niet uit. Daarom moet de Raad voor Cultuur eraan te pas komen: beleidsopties voorleggen, adviezen uitbrengen en weer een rondje interdepartementaal. Nu nog de

speerpunten, waarover het veld moet worden gehoord: koepeloverleg, afstemming, vakbonden eroverheen, een debat in de Amsterdamse Balie (en het smoren van de subiet op te richten kunstenaarsorganisatie ‘Gelul 2000’, bestaande uit de representanten van alle niet-speerpuntkunstvormen). Hierop volgt de gebruikelijke lobbyronde langs kamerleden. Inmiddels is de Europese Unie verder geëvolueerd en dat roept de vraag op naar de legitimiteit van een eigenstandig internationaal cultuurbeleid - even sonderen via de ambassades, want Buitenlandse Zaken wil natuurlijk niet worden opgescheept met kunstenaars die niet met mes en vork een haring kunnen eten. We zijn inmiddels vier jaar verder, en het dan voorliggende plan kan mooi worden meegenomen in de volgende cultuurnotaprocedure.

Een parodie op de werkelijke gang van zaken? Ik wou dat het waar was. En stel nu eens dat we deze hele exercitie gaan doormaken, hoe ziet dat beleid er dan uiteindelijk uit?

Een onsje van dittum, een vleugje van dattum, een boek voor de Duitsers en een film voor de Fransen, een festivalletje hier en een uitwisselingetje daar, en eerlijk verdeeld over de terpen, anders krijgen we nog kamervragen. Kortom, je kunt net zo goed de kunstenpot structureel vergroten. Laat de boeren maar dorsen - daarin geef ik Voorganger Bolkestein groot gelijk. Wie brood ziet in internationalisering, zal zich daar wel voor inzetten, en wie het niet voor elkaar krijgt zakt geleidelijk weg in de drassige provincie Nederland.

Het kan natuurlijk ook anders, deels ter vervanging van het internationaal kunstbeleid, maar zeker als toevoeging daaraan. Je kan je een methode van werken voorstellen die geïnspireerd is op wat in de antropologie *digressive search* wordt genoemd: niet zoeken

naar het bekende en werkzame, maar juist zoeken naar wat je niet begrijpt. Zoeken in de modderstroom die zich tussen de terpen beweegt. Dat is goudzoeken in onbekend terrein met verhoogd risico. Daarvoor heb je mijnonderzoekers nodig, geen teams van ingenieurs. Zoiets vereist een geheel ander soort organisatievorm: een commissie van één persoon met een jaarbudget van een miljoen of twintig, een beleidsplan van drie regels en een planperiode van vier jaar.

‘Voor minder zou ik er niet aan beginnen.’

Wat een krankzinnig idee - maar het merkwaardige is dat op het terrein van de economie een dergelijke driestheid heel gewoon is. We hebben zo schatten verdiend aan slavenhandel en koloniën; Nederland is de bakermat van een relatief groot aantal multinationals; Nederlandse vissers, tuinders en melkveehouders grazen onbekommerd de wereld af. Noch aan tycoons, noch aan vaak volstrekt onredelijke geestelijke leidsmannen is ooit gebrek geweest.

Maar de voorstellen tot integratie van internationaal economisch, politiek en cultureel beleid zijn toch ook gebaseerd op ons gedachtengoed, met een lange traditie?

Dat is waar, maar ze zijn gebaseerd op de boekhoudersvariant: ‘wat kost het en wat levert het op?’ Van deze filosofie is Nederland al eeuwenlang doordeesemd. Soms gaat de wijzer een paar decennia de andere kant op, maar er komt onherroepelijk een moment dat Ontwikkelingssamenwerking weer trekjes gaat vertonen van het voormalige ministerie van Koloniën. ‘Alle gekheid op een stokje, nu moet er weer brood op de plank komen’ - ik vat de Herijkingnota even samen voor wat hij werkelijk waard is.

Het is een frisse maar geen opzienbarende gedachte: wat goed werkt in het economisch leven zal ook op het terrein van de kunsten zijn

effectiviteit bewijzen. Als een paar gezonde Hollandse jongens in staat zijn hun klompen internationaal aan de man te brengen dan moet dat met het klompendansen toch ook kunnen?

En het kan - kijk maar wat Endemol internationaal weet weg te zetten, wat Paul Verhoeven in Amerika presteert en hoe Ajax het provincialisme ontstijgt. Die daadkracht combineren met Echte Kunst: dat moet de droom zijn van menig beleidsmaker op dit terrein. Wel Joop van den Ende maar dan met Toneelgroep Amsterdam in de hoofdrol, wel Paul Verhoeven maar dan met kunstzinnig bloot, wel Ajax - als korfbalclub.

‘Dat kan je net denken - zo zit de wereld niet in elkaar.’

Endemol, Verhoeven en Ajax doen het nu juist zo goed omdat ze door geen enkel overheidsbeleid worden gestuurd, omdat ze op een internationale markt vrij kunnen concurreren en er op tijd bij zijn als de gelegenheid zich voordoet. Van mij mag het, maar het idee dat de Nederlandse overheid in die wereld een voortrekkersrol kan vervullen door het coördineren van haar beleid, lijkt mij gebaseerd op een overschatting van de eigen capaciteiten.

De discussie over het *Beeldmerk Nederland* heb ik met steeds heviger lachkrampen tot mij genomen. Was het een grapje? Vooraanstaande politici die afspraken om de Nederlandse kunstliefhebbers nu eens echt gek te maken?

Gerrit Jan zet hem voor, Frits leidt de aandacht van het publiek af en Jacques schiet hem er in. Een-nul voor de politiek en gelachen dat we hebben!

‘Maar nee hoor - het is serieus bedoeld.’

En het is waar - aan dat Beeldmerk Nederland ontbreekt wel het een en ander. Je komt nog steeds geheel Afrika door met het toch al

twintig jaar oude ‘Kroif, Kroif,’ Hans Brinker met zijn vinger in de dijk blijft in grote delen van Noord-Amerika prijshoudend, en voor de doorsnee krantenlezende Fransman is de Nederlander een hoer met een stickie. Dit zijn natuurlijk ergerlijke vooroordelen en daar willen we dan iets tegenoverstellen.

Zou culturele export het beeld niet kunnen veranderen? Peter Schat kan uitstekend componeren en er is vast een land waar zijn werk kan worden geprogrammeerd mits je de juiste mensen op de goede manier benadert. Hella Haasse is een degelijke schrijfster die naar ik meen in Frankrijk heel goed wordt verkocht. En tegen de zomer van dit jaar hebben de Gebroeders Flint een *succes fou* geboekt in Ierland. Maar tot een verandering van het Beeldmerk Nederland zal dat allemaal niet leiden - in termen van ‘beeldmerk’ zijn Peter Schat, Hella Haasse en de Gebroeders Flint een *also ran*.

Wat we nodig hebben is een tot de verbeelding sprekende daad die in één klap het oude beeldmerk kan wegvagen, en er niet naast komt te staan. Een symbool, een icoon met internationale attentiewaarde, een onverwachte vlag van brillen. Dat John Lennon dertig jaar terug in het Amsterdamse Hilton met Yoko Ono een weekje het bed deelde, heeft de wereldvrede geen stap dichterbij gebracht, maar het leverde een eersteklas beeldmerk op voor het Hilton, voor Amsterdam en niet in de laatste plaats voor John zelf. Zoiets. Niet Salieri die zijn leven lang netjes zijn werk op tijd inleverde, maar Mozart die met een kermisdeun de wereld verovert. Iets onredelijks. Kunst. Jan Cremer. Iets dat nooit of te nimmer uit een commissie van goedbedoelende en hardwerkende gelegenheidszoekers zal komen. Iets dat in de *global village* direct alle aandacht opeist, en lang genoeg blijft hangen om een generatie mee te kunnen.

‘Ik heb wel een idee - dat zat er dik in.’

Waar zijn wij goed in? In internationale ontmoetingen en mooie gebouwen. Wat wij als beeldmerk nodig hebben is een dure multi-culturele tempel, verbouwd door dure, gerenommeerde architecten, op een locatie die over de hele wereld al bekend is. Dit is noodzakelijk, maar niet voldoende. Nu nog de attentiewaarde.

‘Het Koninklijk Paleis op de Dam.’

Het gebouw staat er al, en wordt nauwelijks gebruikt. Het moet worden uitgebreid met voortreffelijke hotelvoorzieningen en een werkelijk internationale keuken. Grote kunstenaars uit China, uit Afrika, uit India moeten er *in residence* verblijven en als vorsten worden onthaald. Het binnenlokken van gerenommeerde artiesten en gezelschappen - niet alleen voor een festival, maar vooral op permanente basis. Het zou ook binnen de reguliere internationale circuits Nederland goed doen wanneer het bekend zou komen te staan als het land waar Flaco Jimenez, Guo Wenjing en voor mijn part Ravi Shankar hun vaste basis hebben in een echt paleis, geschonken door een echte koningin. Stel je voor: ‘Dutch Queen Donates Amsterdam Palace To Chicano Accordion Player - City Burgomaster Resigns.’

Het is niet goedkoop maar trekt wel activiteiten achter zich aan. Publiciteit, boekingskantoren, *exposure* in de pers, en daarmee uiteindelijk ook geld. Het kost een vermogen, maar dat is ook de bedoeling - we hebben het hier over een *beeldmerk*, en dan kom je er niet met een paar miljoen. Sterker nog: een astronomisch bedrag verhoogt juist de attentiewaarde. En van de exploitatiekosten vloeit weer veel terug in de staatskas door Hollands belastingen op rookwaar en drank. Een mooier en beter aan de huidige beleidskaders aangepast beeldmerk kan ik mij nauwelijks voorstellen.

En die financiering komt wel rond. Van de twintig miljoen die ik een paar bladzijden terug kreeg toegekend, stel ik nu al de helft ter beschikking.

Bibliografische gegevens

Boonzajer Flaes, R. (1996) ‘Goudzoeken in de modder’. In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 28, 193-199.

Rob Boonzajer Flaes

werkte in 1996 voor de Universiteit van Amsterdam en was medefirmant van het adviesbureau QRA.

De wijde wereld van de cultuur

Jan Pronk Er is meer cultuur dan kunst alleen. Als minister van ontwikkelings-samenwerking gaat Jan Pronk in op kwesties als kunstroof, de ondersteuning van de culturele identiteit van gemeenschappen in ontwikkelingslanden en het belang van kennis over andere culturen in brede zin. Hij is overigens sceptisch over de vraag of de Vermeertentoonstelling een Frans politicus mild stemt over het Nederlands drugsbeleid.

De herijking van het buitenlandse beleid is een boeiende exercitie omdat ze de mogelijkheid biedt oude stellingen te verlaten en opnieuw na te denken over de plaats van Nederland in de wereld. 'Integratie van cultuurbeleid in andere beleids-terreinen, zoals ontwikkelingssamenwerking, werd niet toegejuicht,' zo luidde een van de conclusies van het zesde Boekmandebat. Het Roodkapje van de cultuur probeert aan de wolf van het buitenlandse beleid te ontsnappen! Het zou jammer zijn als men zich beperkt tot de nationale huiskamer, als de meerwaarde van verbreding van het buitenlandse beleid niet wordt erkend. Dan zou een belangrijk onderdeel van het herijkingsdebat, dat gaat over een bredere inbedding van cultuur als factor in internationale verhoudingen, onder de tafel worden geveegd.

Cultuur als kunst

Het Boekmandebat ging in hoofdzaak over het nationale cultuurbeleid, waarbij het begrip

cultuur gehanteerd werd in de zin van kunsten (en media). De nationale kunstindustrie en de media worden in snel tempo onderdeel van de internationale markt en onttrekken zich voor een groot deel aan rechtstreekse bemoeienis van de overheid. De producent produceert, de consument kiest; met buitenlandse beleid heeft dit weinig van doen. Voor zover het typisch Nederlandse producten betreft, functioneert de overheid hoogstens als 'wegwijzer en hulpmotor'.¹

Kunst is echter meer dan een verzameling producten en in dat meerdere vervult zij een functie die verder reikt dan het verschaffen van kunstgenot. Kunst kan een metafoor zijn van cultuur in brede zin, van het eigene dat een gemeenschap typeert. De cultuur biedt houvast en geeft een gevoel van eigenwaarde. Die functie wint aan belang in tijden van snelle maatschappelijke veranderingen zoals die zich momenteel voordoen. Tegenover een toenemende internationale verwevenheid op tal

van terreinen staat een groeiende behoefte om de eigen identiteit te profileren. Voor velen is die identiteit bij uitstek gelokaliseerd in de kunst. Ook de taal, los nog van literatuur, vervult de rol van bindend element in een gemeenschap die bepaalde fundamentele waarden en normen gemeen heeft. Waar een breed gedragen behoefte bestaat om de eigen cultuur te stimuleren en te beschermen, is een taak weggelegd voor de overheid om aan die verlangens tegemoet te komen. Deze taak is onderdeel van het cultuurbeleid in Nederland dat erop toeziet het nationale erfgoed te bewaken. Dat beleid kan ook onderdeel zijn van de buitenlandse politiek. In dat geval is het zinvol zo'n beleid te voeren in communicatie met andere landen die hun eigen cultuur waarderen en uitdragen. Een taalpolitiek kan zo'n functie vervullen. Een gemeenschappelijke taal heeft de potentie samenlevingen waarin de normen en waarden juist van elkaar verschillen met elkaar te verbinden. Die potentie ligt ook in de internationale communicatie op het gebied van kunst en cultuur. In dat opzicht vormen taalpolitiek, onderwijsbeleid en het bevorderen van ontmoetingen tussen culturen een belangrijk element van een buitenlandse politiek die gericht is op internationaal begrip.

De behoefte zich als culturele gemeenschap te manifesteren en voort te bestaan is universeel. In het Westen zijn daartoe de middelen in voldoende mate aanwezig, vooral vanwege de technologische en financiële voorsprong van de westerse media. Niettemin worden zij in de door economische rationaliteit gedomineerde politieke besluitvormingsstructuren steeds minder beschikbaar gesteld of voor andere doeleinden aangewend. Dat is geen kwestie van buitenlandse, maar van binnenlandse politiek. In ontwikkelingslanden ontbreken doorgaans de middelen voor het versterken van de eigen identiteit en voor het behoud van cultureel

erfgoed. De nationale culturele infrastructuur is zwak. Bovendien zijn er naar verhouding weinig particuliere netwerken die het voortbestaan van culturele activiteiten garanderen. Het gevaar dreigt dat het eigene wordt platgedrukt door de stoomwals van wat als westerse cultuur wordt aangeduid.

Het beeld moet overigens ook weer niet te somber worden geschetst. Vele kunstenaars uit ontwikkelingslanden beginnen zich een plaats te veroveren op de wereldmarkt. De niet-westerse kunst wordt ook in het Westen op haar eigen merites beoordeeld en vindt een groeiend publiek van liefhebbers. Deze interesse heeft ook haar schaduwzijde. De stijgende vraag naar kunstproducten uit ontwikkelingslanden heeft geleid tot kunstroof op grote schaal. Massale illegale opgravingen in en illegaal transport uit ontwikkelingslanden betekenen meer dan ordinaire diefstal van kunst. Met het onzorgvuldig opgraven gaan onschatbare historische gegevens verloren, waardoor de landen van een deel van hun collectief geheugen worden beroofd.

Ondersteuning van de culturele identiteit van gemeenschappen in ontwikkelingslanden is onderdeel van het ontwikkelingsbeleid. Die ondersteuning heeft vaak betrekking op kunstuitingen. Het gaat hierbij niet om de sociaal-economische positieverbetering van de individuele kunstenaar, maar om het versterken van de kunstsector als drager van de lokale cultuur. Een heel scala van activiteiten komt hiervoor in aanmerking: de uitbreiding van musea of de opbouw van collecties, de oprichting van een school voor het behoud van een traditionele kunstvorm, expertise-overdracht op tal van terreinen, het scheppen van culturele samenwerkingsverbanden tussen bijvoorbeeld filmmakers en uitgeverijen, deelname van kunstenaars en andere genodigden uit ontwikkelingslanden aan cursussen, congressen en stages in Nederland.

Al deze terreinen hebben raakvlakken met activiteiten die zich in Nederland afspelen op het gebied van de kunst en waar in de praktijk talrijke contacten uit zijn voortgekomen. Voor zover dit niet reeds het geval is, zou ik Nederlandse organisaties willen aanmoedigen het contact met de *counterparts* niet te beperken tot de westerse wereld. Van de ontmoetingen die daaruit voortvloeien kunnen kunsten en kunstenaars, zowel in de ontwikkelingslanden als in Nederland, alleen maar beter worden. Er is dan geen sprake van onderschikking van het cultuurbeleid aan het buitenlands beleid of andersom, maar van samenwerking waarbij de twee beleidsterreinen elkaar versterken.

Kan het uitdragen van de Nederlandse culturele identiteit door middel van kunstexport of taalverwantschap een bijdrage leveren aan de positie van Nederland in de internationale politieke en economische arena? Dit is een niet eenvoudig te beantwoorden vraag, want we begeven ons hiermee op het gebied van veronderstellingen die niet onderbouwd kunnen worden. Kennis over de Nederlandse cultuur *kan* in het buitenland het respect voor Nederland vergroten. Toch moet men niet te veel illusies koesteren over het positieve effect van de Nederlandse cultuurexport op onze internationale betrekkingen. Wordt een Frans politicus na het zien van de Vermeer-tentoonstelling (1996) milder gestemd over het Nederlandse drugsbeleid? Ik waag het te betwijfelen. Omgekeerd kan kunst negatieve politieke gevolgen hebben, zie bijvoorbeeld in de jaren dertig de Duitse reactie op de Amsterdamse tentoonstelling van antifascistische kunstenaars, *De Olympiade Onder Dictatuur* (1936). In dergelijke gevallen gaat het vaak om negatieve, kortetermijnreacties van officiële, politieke zijde. De reacties van in cultuur en politiek geïnteresseerde mensen, over de nationale

grens, zijn doorgaans positiever, ook wanneer de kunst een vorm van confrontatie inhoudt. Een duurzamere buitenlandse politiek zal hiervoor ruimte moeten scheppen, in de komende tijd van een steeds intensievere internationale communicatie nog meer dan voorheen.

Cultuur in de internationale betrekkingen

Met het bovenstaande is niet alles gezegd op het gebied van cultuur en het buitenlandse beleid. Er is nog een andere relatie. Die houdt verband met het feit dat er belangrijke cultuurverschillen zijn in deze wereld, verschillen die grote gevolgen kunnen hebben voor internationale verhoudingen en betrekkingen. In twee opzichten gaat het hierbij om een andere dimensie dan die in het Boekmandebat aan de orde kwam. In de eerste plaats is het uitgangspunt niet onze eigen cultuur en de behoefte die te markeren, maar het internationale mozaïek van cultuurpatronen met zijn internationale gevolgen voor vrede, veiligheid en welzijn. In de tweede plaats verlaten we hiermee definitief het meer beperkte gebied van cultuur als kunst en schakelen over naar cultuur in antropologische zin, waarvan de kunst overigens wel deel uitmaakt.

Het is hoog tijd dat wij ons meer in de aard van deze cultuurverschillen en de internationale consequenties ervan verdiepen. De afgelopen jaren is het regeringsbeleid voor Ontwikkelingssamenwerking erop gericht geweest binnen Nederland begrip voor en kennis van andere culturen aan te moedigen. Dit doen we door middel van onderzoek, door voorlichting - vooral aan jongeren - en door zoveel mogelijk de dialoog aan te gaan met vertegenwoordigers van andere culturen. Onderzoek is nodig omdat culturen veranderen, door snelle ontwikkelingen op het vlak van economie, techniek, religie, sociale structuur en nationale entiteit, gebieden die bovendien steeds meer aan elkaar raken. De kennis,

bijvoorbeeld over de islam, is wel aanwezig, maar verspreid over verschillende instellingen. Informatie en *research* over culturele stromingen en invloeden zouden gebundeld moeten worden op terreinen die voor het buitenlands beleid wezenlijk worden geacht. Particulieren, particuliere organisaties, universiteiten en ministeries kunnen daarin samenwerken. Deze, aldus gebundelde, kennis zou niet alleen een instrument moeten zijn om aan ons eigen buitenlands beleid meer reliëf te geven, maar zou tevens ten dienste moeten staan van de internationale gemeenschap.

Aan onderwerpen schort het niet: wat is de relatie tussen etniciteit en geweld? Is fundamentalisme in hoofdzaak een cultureel verschijnsel², een afweer tegen de oprukkende westerse cultuur? Hoe om te gaan met de botsing tussen internationaal verankerde mensenrechten en daarvan afwijkende cultureel bepaalde gedragpatronen? Die vragen, hoe moeilijk ook te beantwoorden, moeten aan de orde worden gesteld om de internationale constellatie beter te kunnen begrijpen en de condities voor vreedzaam samenleven te verbeteren. Het debat over deze onderwerpen, niet alleen tussen politici, maar met iedereen die buitenlands-politieke zaken ter harte gaan, zal de effectiviteit en de diepgang van ons optreden in het buitenland kunnen bevorderen. De verworven inzichten zouden tevens hun weerslag kunnen hebben op onze eigen multiculturele samenleving. Daarmee eindig ik waar de discussie begon: in Nederland.

Jan Pronk (PvdA)

was in 1996 minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

Noten

1. Zie de nota *De herijking van het buitenlands beleid*. Den Haag: ministerie van Buitenlandse Zaken, september 1995.
2. Zie onder andere Edward G. Shirley. 'Is Iran's present Algeria's future?' In: *Foreign Affairs*, 1995, May/June: 'Today's Arab fundamentalists, who watched their spiritual fathers fall in murderous frontal assaults against powerful secular regimes (...) now aim at constructing an Islamic society independent from the state. Culture, not politics, is the first battleground.'

Bibliografische gegevens

Pronk, J. (1996) 'De wijde wereld van de cultuur'. In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 28, 199-202.

Epiloog: buitenlands cultuurbeleid binnenstebuiten

Johan Heilbron Johan Heilbron, initiator van het Boekmandebat* over het buitenlandse cultuurbeleid tussen de fractievoorzitters van paars (september 1995), blikt terug op de discussie die sindsdien in dit tijdschrift is gevoerd. Hij waarschuwt ervoor buitenlandse cultuurbeleid ondergeschikt te maken aan het algemeen buitenlandse beleid. Dat zou leiden tot paarse staatskunst.

Het vlotte niet erg met het nieuwe buitenlandse cultuurbeleid. Een terreinverkenning uit 1987 en enkele rapporten hadden de noodzaak daartoe onderstreept, maar zonder duidelijk te maken hoe dat beleid er feitelijk uit zou moeten zien. Een serie nota's, brieven en werknootities volgde - alle naar behoren begeleid door cultureel advies en parlementair overleg. De voorstellen die daaruit voortkwamen liepen echter zo uiteen, dat een nieuwe ronde van advies en overleg onvermijdelijk was. Wat te denken van een overheidsinstituut voor internationale culturele betrekkingen of juist van een Vereniging, wat van culturele attachés en Nederland-huizen? De verscheidenheid aan plannen voedde zelf weer een ander ideaal, dat van een 'integraal' buitenlandse cultuurbeleid, met één overkoepelend beginsel en een hoogste baas.

Voorjaar 1995 hield een voortgangsnotitie de discussie gaande, in afwachting van de lang

verwachte nota over de 'herijking van het buitenlandse beleid'. Die zou een nieuw raamwerk presenteren, met herziene uitgangspunten en eigentijdse prioriteiten, ook voor de buitenlandse cultuurpolitiek. Dat viel tegen. Nog geen twee bladzijden waren in de Herijkingsnota gewijd aan 'culturele, wetenschappelijke en onderwijsamenwerking'. Ondanks de uitdrukkelijke wens om het 'gezicht' van Nederland 'meer profiel' te geven, en gedurfde metaforen over de overheid als 'wegwijzer en hulpmotor', bevatte ook de Herijkingsnota geen opheldering over de plannen voor een nieuw buitenlandse cultuurbeleid.

Cultuur onder toezicht

Kort na het verschijnen ervan, in september 1995, constateerde Marie-Louise Tiesinga-Autsema dat het opeenvolgende regeringen niet was gelukt om gestalte te geven aan een

'samenhangend, geïntegreerd buitenlandse cultureel beleid'. En, zo voegde ze daaraan toe, de beleidsvoornemens van het paarse kabinet bieden daar ook geen uitzicht op, 'zolang de coördinatie van en het toezicht op dit beleid niet bij het ministerie van Buitenlandse Zaken wordt ondergebracht' (Tiesinga-Autsema 1995).

Een week of twee nadat deze woorden waren uitgesproken, kreeg de nog immer voortkabbellende discussie alsnog een onverwachte wending. Tijdens het Boekmandebat op 9 oktober 1995 kwam het buitenlandse cultuurbeleid opnieuw aan de orde, maar ditmaal met andere deelnemers. Na de betrokken bewindslieden en leden van culturele adviescolleges kwamen nu de fractievoorzitters van paars aan het woord. Zij reageerden op stellingen van de Rotterdamse hoogleraar kunst- en cultuurwetenschappen Ton Bevers (Bevers 1995). Dat bleek een vruchtbare opzet te zijn. Politieke en universitaire agenda's lopen dikwijls te zeer uiteen om tot een zinnige gedachtenwisseling te komen. Maar dat was nu niet het geval. Bevers baseerde zich op recent onderzoek uit de bundel *Waar in een klein land* (Prometheus 1995), terwijl het ook voor de fractievoorzitters opportuun was zich over dit onderwerp uit te spreken.

Ton Bevers stelde allereerst de vraag of zo'n geïntegreerd buitenlandse cultuurbeleid, onder 'toezicht' van het ministerie van Buitenlandse Zaken, wel zinvol is. Zou dat ervan komen, dan worden culturele uitwisselingen immers vroeg of laat ondergeschikt gemaakt aan politieke en economische belangen. Zo'n instrumentele opvatting van cultuurbeleid spreekt uit de opstelling van Tiesinga-Autsema, en klinkt ook door in de Herijkingsnota. Bijvoorbeeld waar wetenschappelijke samenwerking wordt bepleit als 'bruggehoofd' bij de opbouw van economische relaties en bedrijvigheid (*Herijking van het buitenlandse beleid* 1995, 27).

Beleidsillussies

Het idee van zo'n geïntegreerd buitenlandse cultuurbeleid met één ondubbelzinnig belang als leidend beginsel, is een treffend voorbeeld van een beleidsillussie. Het is, zoals de staatssecretarissen van respectievelijk Cultuur en Onderwijs, Aad Nuis en Michiel Patijn, opmerken, inderdaad een 'grote droom' (Nuis en Patijn 1996). Dat komt omdat alle uitlatingen over 'samenhang' en 'synergie' tot nu toe niet veel meer zijn dan verbale bezweringen. Van samenhang of samenwerking kan op dit terrein ook pas sprake zijn, als het eigen karakter van cultuur en wetenschap is gewaarborgd. Van onderschikking aan de staatsdiplomatie hebben culturele en wetenschappelijke uitwisselingen alleen maar hinder. Het werkte niet en zal ook nu niet werken.

Bovendien: hoe zou je je dat moeten voorstellen, in zo'n 'geïntegreerd' cultuurbeleid onder de opperminister van Buitenlandse Zaken? Betekent het dat de betreffende ambtenaren moeten verhuizen naar Buitenlandse Zaken? Dat ze hun werkzaamheden voortaan moeten toetsen aan de politieke doelstellingen van het moment? Zouden artistieke uitwisselingsprogramma's dan moeten passen in het 'beeldmerk Nederland', zoals Wolffensperger, Nuis en Patijn dat voor ogen staat? En wat als er onverhoopt iets niet in past, als het uitvoeringen of exposities betreft die helemaal niets met dat 'beeldmerk' van doen hebben? Sterker nog: wat als het politiek incorrecte kunst betreft? Zou die na een beeldmerktoets niet meer voor subsidie in aanmerking komen?

Het is realistischer en eenvoudiger, zoals Ton Bevers betoogde, om de gangbare arbeidsdeling te respecteren, verantwoordelijkheden gescheiden te houden, en het cultuurbeleid niet te laten dicteren door politieke overwegingen en economische bijbedoelingen.

Onderschikking of nevenschikking

Uitgangspunt van het buitenlands cultuurbeleid zou moeten zijn wat ook voor het binnenlands cultuurbeleid geldt, namelijk dat culturele contacten een eigen karakter hebben en dat ze verlopen via eigen circuits. In dit geval zijn dat de internationaal georganiseerde netwerken van de kunstwereld. De diplomatieke circuits staan daar los van, hebben andere zaken te doen, en onderscheiden zich eveneens door een andere groeps cultuur.

Het meest opmerkelijke aan het Boekmandebat was dat Bolkestein dit standpunt onderschreef, en dat Wolffensperger en Wallage hem niet tegenspraken. Internationaal cultuurbeleid, concludeerde Bolkestein, 'dient niet ondergeschikt te worden gemaakt aan politiek, economie of ontwikkelingsbeleid'. Ook Nuis en Patijn lijken dit inmiddels te beseffen, want ook zij schrijven: 'Wie kiest voor het ondergeschikt maken van het internationale culturele verkeer aan het belang van de buitenlandse politiek, dwingt cultuur in een keurslijf. Wat rest zijn al te vaak evenementen zonder echte betekenis, ook als instrument van buitenlands beleid niet echt interessant' (Nuis en Patijn 1996).

De consequentie van dit standpunt is onvermijdelijk dat internationaal cultuurbeleid weer in twee onderdelen uiteen valt. In de buitenlandse politiek heeft cultuur een ondergeschikte en overwegend representatieve functie. Dan gaat het om het opluisteren van staatsbezoeken en handelsmissies, om de keuze van relatiegeschenken, om diplomatie en ambassadebeleid. Dat is het terrein van Buitenlandse Zaken. Bij culturele uitwisselingen gaat het om iets anders, namelijk om wat er in de verschillende kunstsectoren internationaal aan de hand is, en om de vraag welke rol het nationale overheidsbeleid daarin kan spelen.

In algemene termen valt daar niet zo heel

veel over te zeggen. Het is ongetwijfeld van belang om internationale culturele uitwisselingen te stimuleren, tenminste voor zover die niet via de markt kunnen verlopen. Hoe dat het best kan, hangt vooral af van de sector in kwestie. Aan algemene richtlijnen heb je niet veel, daarvoor zijn de verschillen tussen de afzonderlijke sectoren te groot, de netwerken te divers en te fijnmazig, en daarvoor luistert het allemaal ook te nauw. Evenmin als beroepsdiplomaten de best gekwalificeerden zijn om het cultuurbeleid vorm te geven, zijn overkoepelende instellingen daarom de meest doeltreffende organisaties. Musici, schrijvers, dansers, allen werken in eigen sectoren en segmenten, en het heeft weinig zin om ze in één organisatie te verenigen. Veel beter kan aansluiting worden gezocht bij bestaande verbindingen en contacten; die verschillen per sector en moeten dus per geval bekeken worden.

Zo zijn we in zekere zin weer terug bij af: geen centrale rol voor Buitenlandse Zaken en geen nieuwe overkoepelende instellingen, maar aansluiten bij bestaande uitwisselingen in de kunstwereld. Van zo'n beleid bestaat al geruime tijd een succesvol voorbeeld: het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds. Frank Ligtfoot heeft in het vorige *Boekmancahier* (nr. 27, 1996) beschreven hoe het Fonds werkt en wat er nodig is om op dit terrein effectief te zijn. Zijn betoog bevat een aantal algemene lessen. Ligtfoot stelt dat je uit moet gaan van de interesse die in het buitenland bestaat, en niet van een in Den Haag of Amsterdam uitgedachte missie. Geen beeldmerkpolitiek dus. Om aan te kunnen sluiten bij die lokale belangstelling is gespecialiseerde informatie vereist. Elke nationale markt moet 'serieus onderzocht en geanalyseerd worden, voordat men een strategie kan formuleren en actie kan ondernemen'. Om daadwerkelijk op te treden moet je vervolgens over persoonlijke contacten beschikken en een zeker vertrouwen hebben opgebouwd.

Al deze voorwaarden, die ongetwijfeld ook gelden voor andere kunstsectoren, gaan in tegen het idee van een centraal, door Buitenlandse Zaken of door een aparte Vereniging gecoördineerd beleid. In plaats daarvan kan het buitenlands cultuurbeleid beter het voorbeeld van Ligtfoot volgen. Het zou inderdaad gebaseerd moeten zijn op analyses van de situatie in de belangrijkste culturele sectoren in binnen- en buitenland, zoals Ligtfoot die voor de letterensector gaf. Op grond daarvan valt een realistisch beleid uit te stippelen. Na alle overheidsretoriek is het vruchtbaarder om de beleidsvorming af te stemmen op de betreffende sector, en in de eerste plaats te beoordelen aan de hand van de daar opgedane ervaringen.

De concrete beleidsvoornemens die Nuis en Patijn in hun artikel in het vorige *Boekmancahier* hebben gepresenteerd, kunnen ook het beste worden beoordeeld in het licht van die ervaringen. Of die plannen passen in hun concept van Nederland lijkt me minder relevant dan de vraag of ze aansluiten bij reële behoeften en overeenkomen met recente ervaringen. Daarover zal ongetwijfeld verder worden gesproken naar aanleiding van de Cultuurnota voor 1997-2000.

Raakvlakken

Eén kwestie is dan nog onaangeroerd: de zo innig gewenste samenwerking tussen Buitenlandse Zaken en het ministerie van OCenW. Je kunt internationaal cultuurbeleid en buitenlandse politiek wel scheiden en de eigen verantwoordelijkheden benadrukken, maar er blijven raakvlakken en gemeenschappelijke belangen. Hoe kan de samenwerking dienaangaande worden verbeterd? Het oprichten van een reeks Nederland-huizen ligt niet voor de hand. Die zijn niet alleen kostbaar, ze bereiken ook maar zelden de groepen die je zou willen bereiken. Een eenvoudiger oplossing

zijn culturele attachés. Die zouden afkomstig moeten zijn uit de culturele wereld, en niet uit de diplomatieke dienst, maar wel gestationeerd zijn bij ambassades of consulaten. Hoewel Nederland geen traditie kent op dit gebied, heeft Reyn van der Lugt in New York dit werk zes jaar lang gedaan. Wat ligt meer voor de hand dan om te beginnen hem een beredeneerd advies vragen? Wat waren zijn ervaringen, welke resultaten zijn er geboekt, wat werkt in Amerika het best en wat werkt niet, en hoe zou hij deze functie in andere landen vorm geven?

Ik weet niet hoe het advies van Van der Lugt precies zou uitpakken, maar het lijkt mij op voorhand een zinniger benadering dan het concept van Nuis en Patijn. Zij hebben een voorkeur voor verbale oplossingen, en stellen dan 'aanvullende middelen' in het vooruitzicht voor de uitwerking ervan. Onbekommerd stellen de bewindslieden dat hun concept van Nederland als 'internationale ontmoetingsplek' voor het internationaal cultuurbeleid 'bindend en richtinggevend' moet zijn. Let wel: 'bindend en richtinggevend', niet alleen voor de samenwerking tussen de departementen, maar ook voor het overleg tussen de departementen en de culturele instellingen. Buitenlands beleid en buitenlands cultuurbeleid hebben elkaar nodig hebben, zeggen zij op gepast vrome toon. Waarom? Omdat cultuurbeleid wanneer het 'geen oog heeft voor de samenhang in het buitenlands beleid en de buitenlands-politieke context van bepaalde presentaties' geen 'doel' treft. Dat is een uiterst merkwaardige redenering.

Hoe interessant een tentoonstelling in Oslo ook wordt gevonden, volgens Nuis en Patijn treft hij geen 'doel' wanneer de 'samenhang' met het buitenlands beleid uit het oog is verloren. Wie die samenhang werkelijk als maatstaf aanlegt, komt uit bij een vorm van staatsdirigisme. Dat zal zo niet bedoeld zijn, maar het is wel de consequentie. Want ondanks

Johan Heilbron

was in 1996 verbonden aan de
Amsterdamse School voor Sociaal-
Wetenschappelijk Onderzoek.

hun bezwaar tegen het ondergeschikt maken van het buitenlands cultuurbeleid aan de buitenlandse politiek, wordt het uitdragen van het 'beeldmerk Nederland' door Nuis en Patijn wel verheven tot richtsnoer van het buitenlands cultuurbeleid. De 'samenhang' met de buitenlandse politiek moet voortdurend in het oog worden gehouden; en er moet op worden toegezien dat de 'buitenlands-politieke context' culturele presentaties rechtvaardigt. Hoe het met de 'buitenlands-culturele context' gesteld is, doet er opeens niet meer toe.

Als we de uitspraken van Nuis en Patijn serieus nemen, staan we aan de vooravond van een nieuwe staatskunst. Wanneer hun 'concept van Nederland' inderdaad bindend wordt, komen voor overheidssteun immers alleen die culturele uitingen in aanmerking die de toets van Nuis en Patijn kunnen doorstaan. Culturele instellingen zullen het als criterium moeten aanleggen bij het beoordelen van subsidieaanvragen. Na al die jaren van stijlverscheidenheid en smaakonzekerheid zullen we dan eindelijk weer weten wat cultureel correct is.

* Voor de teksten van de inleidingen en een verslag van de discussie: zie *Boekmancahier*, jrg. 7, 1995, nr. 26, pp. 415-442.

Literatuur

- Beyers, T. (1995) 'Het Nederlands internationaal cultuurbeleid.' In: *Boekmancahier*, jrg. 7, 1995, nr. 26, 422-427.
- Herijking van het buitenlands beleid.* (1995) 's-Gravenhage: ministerie van Buitenlandse Zaken.
- Nuis, A. en M. Patijn. (1996) 'Internationale culturele betrekkingen: klein beleidsterrein met grote droom.' In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 27, 65-68.
- Tiesinga-Autsema, M.L. (1995) 'Ontbrekende visies en gemiste kansen.' In: *Boekmancahier*, jrg. 7, nr. 26, 416-421.

Bibliografische gegevens

- Heilbron, J. (1996) 'Epiloog: buitenlands cultuurbeleid binnenstebuiten'. In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 28, 203-207.